

DEFTERDAR SARI MEHMED PAŞA’NIN “NESÂYİHÜ’L-VÜZERÂ VE’L-ÜMERÂ” ADLI ESERİNE GÖRE BEKTAŞİ OCAĞI’NIN DURUMU

Musa GÜMÜŞ*

Özet

Osmanlı Devlet teşkilatının bozulmaya başlamasıyla Osmanlı devlet adamları sorunun çözümü için birtakım çare arayışlarına girmişlerdir. Bunun için devletin içinde bulunduğu durumu kendilerince değerlendirmiş, sorunun nedenlerine inerek çeşitli çözüm önerileri sunmuşlardır. Osmanlı devlet adamlarının, devletin sorunlarının kaynağı ve çözümleri üzerine fikir üretme çabaları birçok siyasetname, nasihatname gibi tarihi değeri olan eserlerin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Bu önemli eserler arasında Koçi Bey’in Risalesi, Lütfi Paşa’nın Asafnâme’si ve Defterdar Sarı Mehmed Paşa’nın Nesâyihü’l-Vüzerâ ve’l-Ümerâ’sı sayılabilir. Bu gibi eserler, hem Osmanlı Devleti’nin, ilgili dönemine ait genel bilgileri içeren, hem Osmanlı Devleti’nde modernleşme ideolojisinde meydana gelen zihniyet değişimini gösteren hem de çözüm önerileri dolayısıyla dönemin devlet adamlarının entelektüel düzeyinin niteliksel özellikleri hakkında bilgi veren birer kaynak niteliğindedirler. Defterdar Sarı Mehmed Paşa’nın nasihatname tarzındaki Nesâyihü’l-Vüzerâ ve’l-Ümerâ’sı bahsettiğimiz çıkarımları yapabileceğimiz eserlerden biridir. Eserde, sadrazamın ahlak ve davranışları, makam sahiplerinin hâlleri ve rüşvetin zararları, hazine defterdarı ve divan memuriyetleri, Bektaşî Ocağı’nın niteliği, reâyanın hâlleri gibi konular yer almaktadır. Bu makalede, eserin dördüncü bölümünü oluşturan ve Bektaşî Ocağı’nın durumuna dair olan bölüm incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Defterdar Sarı Mehmed Paşa, Bektaşî Ocağı, Osmanlı İmparatorluğu

THE SITUATION OF BEKTASHI OCAK ACCORDING TO SARI MEHMED PASHA, THE DEFTERDAR’S WORK NAMED “NESÂYIHU’L-VUZERÂ VE’L-UMERÂ”

Abstract

The Ottoman Empire administrators looked for solutions to solve the problem when the Ottoman government organization went bad. For this reason, they evaluated the situation in which the government was, they offered different solutions by paying attention to the reasons of the problem. They found efforts of the Ottoman Empire administrators on source and solutions of the government’s problems appeared to contribute a lot to of historical literary works. Some of these important literary works can be as in the following: Koçi Bey

* Arş. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Muş/Türkiye, musagumus@hotmail.com

Risalesi, Asafname of Lütü Pasha and Nesâyihü'l- Vüzerâ ve'l- Ümerâ of District Treasurer Sarı Mehmed Pasha. The works like these are the sources that both include information about related period of the Ottoman Empire and present changes at the modernization ideology of the Ottoman Empire, also give information about the features of intellectual level of the administrators. Nesâyihü'l- Vüzerâ ve'l- Ümerâ of the District Treasurer Sarı Mehmed Pasha is one of the works in which we can find these implications above. In this work, there are subjects such as the morality and behaviour of the grand vizier, the attitudes of the bearers and the damages of the bribe, district treasurer and council services, quality of Bektaşî Ocak, the situation of the public. In this article, we will analyze the 4th part of the work which is about the situation of the Bektashi Ocak.

Keywords: Sari Mehmed Pasha, Bektashi Ocak, Ottoman Empire

Giriş

Osmanlı devlet adamları ve uleması, özellikle XVI. yüzyılın son çeyreğinden itibaren kendi devlet ve toplum düzenlerinin bir “bozulma”ya yüz tuttuğunun, onların ifadesiyle nizam-ı ‘aleme ihtilâl ve reâyâ ve be-reâyâya infi’al geldiğinin farkındaydılar (Öz, 2005: 16). Bu bozulma ya da çözülme (Öz, 2005) konusunda fikir serd eden devlet adamları, devletin içinde bulunduğu durumu kendilerince değerlendirmiş, bozulmanın nedenlerini saptamış ve çözüm önerilerini sıralamışlardır.

Çözülmenin etkili olduğu kurumların başında ordu (Yeniçeri) gelmekteydi. 17. yüzyıla gelindiğinde kurumda olması gereken işleyiş tarzı bozulmuş, niceliği artmasına rağmen nitelik olarak hiçbir değişme olmamış, hatta geleneksel ideoloji açısından değerlendirildiğinde kurum bir gerileme içine girmişti. Yani, asayiş ve düzenin en önemli teminatı olan yeniçeriler yavaş yavaş başıbozukluğun ve karmaşanın aktörleri olmaya başlamışlardı. Yine bu yüzyılda Osmanlı Devleti’ndeki kurumsal ve zihni çözülme iyiden iyiye görünür olmuştu. Bu durumun önüne geçilmesi için Osmanlı devlet adamları diğer alanlarda olduğu gibi kendilerince çözüm önerileri sunmuşlardır. Bu devlet adamları 17. yüzyılın geleneksel anlayışı içinde “Kanun-ı Kadim”e dönülerek sorunların çözülebileceğine inanmışlardır. O dönem için gelenekçi anlayış ve ideolojinin etkisiyle, çözüm Kanun-ı Kadim’de aranmış ve reçeteler Kanun-ı Kadim’den yazılmıştır. Bu temel düşünce ile hareket eden devlet adamlarımızdan biri Defterdar Sarı Mehmed Paşa’dır. Defterdar Sarı Mehmed Paşa, yaşadığı dönemin sıkıntılarını iyi analiz etmiş ve sorunun çözümü için öneriler sunmuştur. 17. yüzyılın sonu ile 18. yüzyılın başında, geleneksel anlayışla bozuklukların sebebini ve çözüm önerilerini Kanun-ı Kadim’den yapmıştır.

Defterdar Sarı (Hacı) Mehmed Paşa

Bakkaloğlu Defterdar Sarı Hacı Mehmed Paşa (Wright, 1935: 4), 1656 ya da 1659 yılında İstanbul’da doğmuş bir devlet adamıdır. Devrinin tarihçileri tarafından “Bakkalzâde” ve “Sarı” lakaplarıyla anılan Mehmed Efendi’nin en bilinen lakabı

"Defterdâr"dır (Özcan, 1995: XVII; Savaş, 1999: 106). Hacı lakabı da hacca gitmiş olması dolayısıyla verilmiştir. Babası bakkal işiyle meşguldü. Hayatının ilk devresi ile ilgili bilgi yoktur. 12-15 yaşları gibi oldukça küçük yaşlarda Ruznamçe-i Evvel kalemine girdi (Wright, 1935: 4-5). Sonra Defterdar Kılıç Ali Paşa'nın maiyetine dâhil oldu. Kalemde bir süre tecrübe kazandıktan sonra Rûznâme kâtipliği, sonra da Defterdar Mektupçuluğu görevinde bulundu (Wright 1935: 5; Pakalın 1977: 86; İ. P. 1976: 423). Burada çalışırken Divanın başkâtibi Rami Mehmed Paşa'nın teveccühünü kazanarak (Wright, 1935: 5; Uğural 1969: XVII; Özcan, 1995: XVII) eski kapı yoldaşlığına ve daha sonra da Mayıs 1703'te Şıkk-ı Evvel Defterdarlığı'na getirildi (İ. P. 1976: 432; Savaş 1999: 106). Bu makamda iken birkaç ay sonra İstanbul'da patlak veren Edirne Vakası¹ ile Sultan II. Mustafa tahttan çekilerek yerine III. Ahmed tahta çıktı (Özcan, 1995: XIX; Sevinç, 2004: 92). Bu olayla birlikte Defterdar Sarı Mehmed Paşa'nın ilk defterdarlığı sona erdi. İsyancılar defterdarlığa Darbhâne Emîni Muhsinzâde Abdullah Efendi'nin getirilmesini talep ettiler (Pakalın, 1977: 88-91). Bu isyan sırasında Defterdar Sarı Mehmed Efendi, canını kurtarmak için saklanmıştı (Özcan, 1983: 245). İsyan başarılı olunca yeni defterdar göreve başladı. Ancak yeni defterdar askerlerin, yüksek meblağ tutan gecikmiş maaş ve cülus ücretlerini ödemekte başarılı olamadı (Wright, 1935: 6). Askeri ileri gelenler bu durum karşısında Mehmed Efendi'ye haber göndererek defterdarlığı teklif ettiler. Mehmed Efendi de hayatına ve mallarına dokunulmayacağına dair teminat aldıktan sonra teklifi kabul etti. Yeni padişah Sultan III. Ahmet'in emriyle 1703 yılında yeniden Defterdarlık görevine getirildi. Askerlerin maaş ve cülus bahşişlerinin kısa zamanda ödenmesinde büyük başarı gösterdi (Wright, 1935: 5; Uğural, 1969: XVII; Özcan, 1995: XXII). 1709'da vezirlik payesi ile Selanik Mutasarrıfı tayin olundu ise de bir süre sonra tekrar defterdar oldu. 1709 yılında Derviş Mehmed Paşa'nın yerine Kocaeli Mutasarrıfı tayin edildi (Özcan, 1955: XXIII). 1713 yılında Tersane Eminliğine tayin olundu (Savaş, 1999: 106). 1702, 1703, 1704, 1704, 1705, 1711 ve 1714 yıllarında tam 7 defa defterdar oldu (Mehmed Süreyya, 1996: 1068-1069). Bu da onun aranan bir maliyeci olduğunu göstermektedir (Özcan, 1983: 239).

1713 yılında Rusya ile o dönemde yaşanan sınır anlaşmazlığının çözülmesi için kurulan komisyonda görev aldı (Özcan, 1994: 98; Özcan 1995: XXIV). 1714 yılında Bender muhafızı oldu. 1715 yılında Mora seferinde Eğriboz'da orduya zahire nakliyle görevlendirildi (Özcan, 1994: 98; Pakalın 1977: 104-105). 1716 yılında da Selanik Valiliğine tayin edildi (Wright, 1935: 11; Özcan, 1995: XXIX). 1717 yılında asker yazımı sırasında kötü hareketlerde bulunduğu ve insanlara zulmettiği şeklinde havadislerin padişahın kulağına gitmesi sonucunda Kavala'da tevkif edildi (Mehmed Süreyya, 1996: 1069). "*Mukataata tayinler yapmak suretiyle Sultan'ın emirlerine itaatsizlik yapmak*", "*vilâyet halkını tazyik etmek*" ve "*dikkatsizlik*", "*ihmal*", "*din*" ve "*devlete hakaret*", "*Temeşvar Kalesi'nin düşman eline geçmesine sebep olmak*" ve "*padişah hakkında kötü söz söylemek*"le suçlanıyordu. İstanbul'daki mal-

ları müsadere edildi (Wright, 1935: 12). 1717 yılında da idam edildi (Uğural, 1969: XVIII; Pakalın, 1977: 108-109; Özcan, 1994: 98; Kayra: 116). Kapıcı Başı Yusuf Ağa tarafından kellesi İstanbul'a getirildi (Wright, 1935: 12) Cesedi de Kavala Ulu Camii'nin avlusuna gömüldü (Özcan, 1994: 98). Böylece, Defterdar Sarı Mehmed Paşa'nın 46 yıl süren devlet hizmeti kötü bir şekilde son bulmuş oldu. Abdulkadir Özcan'a göre Sarı Mehmed Paşa'nın bu şekilde idam edilmesine "*bazı tedbirsizlikleri sabırsızlıkları olsa da sarayın ve özellikle Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın entrikaları*" sebep olmuştur (Özcan, 1994: 98).

O dönemin entelektüel bir kişiliği olan Defterdar Sarı Mehmed Paşa, devletin mevcut durumu üzerine kafa yorarak düzende oluşmuş bozukluklar için çözüm önerileri sunmuştur. Defterdar Sarı Mehmed Paşa, gerileme sürecini durdurmak için dönemin şartlarına vâkıf olduğundan, bu şartlara uygun çözüm önerileri ve reform fikirleri sunmuştur. Defterdar Sarı Mehmed Paşa, devrin olaylarını ve devletin içinde bulunduğu şartları iyi okuyabilmiş, isabetli tespitlerde bulunmuş bir kişidir. O, bu niteliği ile önemli devlet adamlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır.² Bunda, şüphesiz uzun süre devlet hizmetinde bulunmuş olmasının önemli rolü olmuştur. Defterdar Sarı Mehmed Paşa Divan'da bulunmuş, çeşitli aralıklarla defterdarlık gibi önemli bir görevi de yürütmüştür. Dolayısıyla devletin işleyişi hakkında önemli tecrübeler kazanmış, çok değerli bilgi birikimine sahip olmuştur. Defterdar Sarı Mehmed Paşa, bu birikimlerini kaleme aldığı eserlerine aktarmıştır. Konumuzla ilgili olması açısından "*Nesâyihi'l-Vüzerâ ve'l-Ümerâ*" adlı eseri, üzerinde durulması gereken önemli bir eserdir.

Nesâyihi'l-Vüzerâ ve'l-Ümerâ

"*Telif-i Mehmed Paşa El-Defteri Nesâyihi'l-Vüzerâ ve'l-Ümerâ*" veya *Kitâb-ı Güldeste* (Kayra: 116) ve *Nizâm-ı Devlete Müteallik Risale*" şeklinde kayıtları da vardır (Esen, 1969: 347). Biz eserin Esat Efendi Kütüphanesinden Süleymaniye Kütüphanesine nakledilen ve 1830 numara ile kayıtlı olan nüshasını kullandık. Eserin bu nüshasından başka Nuruosmaniye Kitaplığı 3305 numarada, İstanbul Süleymaniye Genel Kitaplığı'na devredilmiş olan Esat Efendi Kitaplığında 1854 numarada, Hafid Efendi Kitaplığı 239 numarada, Hacı Mahmut Efendi Kitaplığı 4859 numarada ve Halet Efendi kitaplığı 354 numarada, Ankara Millî Kitaplığı, 354 numarada el yazması Nesâyihi'l-Vüzerâ Ve'l-Ümerâların A. 2044, A. 2048, A. 3182 numaralarda kayıtlı 3 mikrofilm, Ankara Türk Tarih Kurumu Kitaplığı'nda da Wright'ın kitabından A. II. /n60, A. /5432, A. /5Ö38, A. /yo44 numaralarda kayıtlı 4 adet ve İstanbul Robert Kolej kitaplığında da nüshalarının varlığı bilinmektedir. (Uğural, 1969: XV). Eser, niteliği yönünden *Nizâmü'l-Mülk*'ün *Siyâsetnâme*'sine, Machiavelli'nin *İl Principe*'si (Esen, 1969: 347-348), Yusuf Has Hacib'in *Kutadgu Bilig*'ine, Keykavus'un *Kabusnamesi*, Akhisari'nin *Usul-i Hikem fi Nizamü'l-Alem*'ine ve Lütüfi Paşa'nın *Asafnamesi*'ne benzetilebilir (Wright, 1935 19). Eseri Sarı Mehmed Paşa 1714-1717 tarihleri arasında kaleme almıştır (Özcan, 2008: 45).

Eser bir mukaddime, dokuz bab ve iki zeyl olarak düzenlenmiştir (Savaş, 1999: 106). İçeriği Sadrazamın ahlak ve davranışları, makam sahiplerinin hâlleri ve rüşvetin zararları, hazine defterdarının nitelikleri, yeniçeri ocağının (Bektaşî Ocağı der) o günkü durumu, reayanın hâlleri ve halka eziyetin kötü sonuçları; düşmanın ve serhat boylarının durumu, cimrilik, cömertlik, hırs, tamah, haset, tevazu, gurur ve ikiyüzlülük gibi iyi ve kötü huylar, sadık dostlar, gıybetin kötülükleri, tımar ve zeamet meslekleri, bid'at-ı hasene ve bid'at-ı seyyie ve tımar tevcihi³ konularından oluşur (Wright, 1935: 63; Özcan: 1994: 99). Eserinin çeşitli yerlerinde Lütfî Paşa'nın Asafnâmesi'nden yararlandığını görmekteyiz (Çamalan, 2006: 34). Talimatname adlı eser bu eserin bir özeti mahiyetindedir (Özcan, 1995: XXXI).

Eserin gelenekçi islahat düşüncesi olan Kanûn-ı Kadîm'in ihyasını amaçlayan bir tarzda kaleme alındığını belirtmiştik. Bu yönüyle eser, dönemin geleneksel islahat ideolojisiyle tam bir uyum içindedir. Eserde Kanun-ı Kadîm, bahsedilen sorunların ortadan kaldırılması için önemli bir referanstır. Devlet yapısında meydana gelen aksaklıkları ortadan kaldıracak sistem, Kanun-ı Kadîm'de saklıdır. Bu yüzden Sarı Mehmed Paşa'nın kafasında daima Sultan Süleyman'ın muhteşem zamanı vardır.⁴ Bu dönem, sonraki dönemler için yaptığı karşılaştırmalarda bir ölçü olmuş, kendi zamanının şartlarını hemen hemen 200 yıl öncesi ile karşılaştırmıştır (Ergan, 1999: 32-33). Defterdar Sarı Mehmed Paşa'nın Lütfî Paşa'nın Asafnâmesi'nden yararlanması, Lütfî Paşa'nın Kanuni Döneminin önemli devlet adamlarından biri olmasından sebebiyledir. Fahir Armaoğlu da Sarı Mehmed Paşa için "Bugün karşılaştığımız pek çok meseleye iki buçuk yüzyıl geriden ışık tutmaktadır." değerlendirmesini yapmaktadır (Esen, 1969: 347).

Defterdar Sarı Mehmed Paşa, "Nesâyihü'l-Vüzerâ Ve'l-Ümerâ" adlı eserinde Bektaşî Ocağı'nın durumunu "Der-beyân-ı Keyfiyyet-i Ocağ-ı Bektâşîyye" adıyla anlatmıştır:

"Devlet-i 'Aliyye'de gerek Yeniçeri Ağası ve gerek Kul Kethüdâsı olan kimesneler gâyet müdebbir ve mu'temed ve müstakîm ve dîndâr ve ocaklarının ahvâline haberdâr ve zabt û rabta kadir hayr-hâh ve sefer görmüş ve kârgüzâr âdemler olmağa muhtâcdır". (Defterdar Sarı Mehmed Paşa: Varak 34)

Bu ifadelerde, Osmanlı Devleti'nde, orduda görevli olan Yeniçeri Ağası⁵ ve Kul Kethüdâsı'nın⁶ güvenilir, doğru, dindar, ocakların durumunu iyi bilen, intizamlı, disiplinli, hayırsever, bizzat savaşmış, becerikli insanlar olması gerektiği vurgulanmaktadır.

Bu nitelikler aslında, Osmanlı Devleti'nin ihtişamlı dönemlerinin, devletin güçlü olmasını sağlayan zihniyetin özellikleridir. Zira Osmanlı kurumlarını yönetenlerin, yukarıda sıralanan özellikleri devlet yapısının sağlamlığına işaret etmektedir. Ordunun üst kademesinde bulunanların bu hasletleri, kurumun çözülmesinin önü-

ne geçmekteydi. Yani ocaktaki yöneticilerin dinî ve ahlaki nitelikleri, ocağın yapısı için bir sigorta görevi görmekteydi. Ne zaman ki bu hasletleri taşıyanların sayısı azaldı, o zaman ocağa yabancı ve zararlı unsurların sızmasına sebep oldu. Yani emanet ehline verilmez oldu!

“Zirâ cümleden evvel Devlet-i ‘Aliyye’de nizâmı ehem ve elzem olan mevâddın ‘azamı Yeniçeri Ocağı’dır. Lâkin buna nizâm teennî ve tedric ile hakimâne hareket ile ve yine ocak zâbitlerinin serkârda olanlarının ma’rifet ve ittifâkları ile olur”. (Defterdar Sarı Mehmed Paşa: Varak 34)

Osmanlı Devleti’nde düzenin en önemli teminatı şüphesiz Yeniçeri Ocağıydı. Bunun bazı temel özelliklere dayanmaktaydı. Bu özellikler, ocak zabitlerinin yapılacak bir işte acele etmeyip bir düşünce dairesinde hareket etmeleri, işin başında olanların istişare ile hep birlikte, ortak kanaat ve reyî ile karar vermeleridir. Bu, aynı zamanda sağlam sağlam işleyen kurumların temel özellikleridir. Yani işleyiş tam ve yerindedir. Ocağı ilgilendiren bütün işlerde bir ortak akıl hareketinin meşveret dairesi içinde istişarî bir fikir teatisi ile karar almak, sağlam ve düzenli işleyen kurumsal yapı için gerekli bir durumdur. Lakin ne zaman meşveret sisteminde bir bozulma, istişarî fikir hareketlerinde ne zaman bir tikanıklık oldu, o zaman kurumda bir bozulma başlamış demektir. Defterdar Sarı Mehmed Paşa’nın yaşadığı dönemde, bozulmanın başlamış olduğu anlaşılmaktadır.

“Evvelâ ser-haddlerde olan neferât gerçi defterlerde ve virdikleri icmâllerde ziyâdedir. Ancak mahallerinde her biri noxsân olub, belki kimi nısf ve kimi dahî noxsan mertebeleri olduğu mukarrer iken yine bu tarafdan mevâciblerin temâmen havâle itdirirler. Ziyâde aldıkları akçeyi beynlerinde bahş-ı kalenderiye çekerler. Bunların mevcûd ve nâ-mevcûdların tefrik ve temyiz itmek yine ocak zâbitlerinin sa’y ve ihtimâm ve sadâkat ve istikametlerine muhtâcdır”. (Defterdar Sarı Mehmed Paşa: Varak 34-35)

Defterdar Sarı Mehmed Paşa’nın merkezden gelen paranın askerlere ne şekilde dağıtıldığı ve bu işte ocak zabitlerine düşen görevlerin önemi ile ilgili verdiği bilgiler de dikkat çekicidir. Devletin tuttuğu defterlerde belli olan asker sayısına göre yeniçerilere aylık verilir ve Yeniçeriler ilgili yerlere gönderilir. Ancak çoğu zaman sınırlarda defterdeki sayıdan çok daha az asker vardır. Yine de aylıklar defterlerdeki sayıya göre gönderilir. Yerinde bulunmayan askerler ocak zabitlerinin sadakat, gayret ve himmeti ile tespit edilir. Burada ocak zabitanın doğruluğuna ihtiyaç duyulur.

Görüldüğü gibi o devrin ihtişamını hazırlayan zihnî yapı Osmanlı askerî unsurları arasında, en alt kademedden başlamak üzere düzen ordunun her kademesinde mevcuttu. Böylelikle kurumların sağlamlığı devam ettirilmiş oluyordu. O devrin zihnî yapısının en önemli özelliği adaletin bütün insan-insan, insan-kurum ve

kurum-kurum ilişkilerinde tek geçer akçe olarak kabul edilmesiydi. Defterdar Sarı Mehmed Paşa dönemi, bu nizamın bozulduğu, dolayısıyla da temel problemlerin ortaya çıktığı bir zamandı.

“Taşradan hâriçden âdem ta'yîn olunmak lâzım gelse “kemâ hüve hakkuhu” sıhhatine vukûfa imkân yokdur. Ağa ve Kul Kethüdâsı âhretini fikr ider ahvâl bilür dîndâr ve müstakim olduğu sûretde ser-haddlere gereği gibi nizâm virilmekte 'usret çekilmez. Ve illâ ocakdan olmayub ecnebî âdem olmak lâzım gelse bir şeye müntec olmaz. El-hâsıl dînini sakınur ve devleti kayırır ve beytül-mâlî ihlâfda rûz-ı cezâda gazab-ı ilâhiye mazhar olacağını fikr ider âdemler buldurulub ol gediklere nasb olunmak gerekdir (Defterdar Sarı Mehmed Paşa: Varak 35).

Yeniçeri Ocağı'nın bozulma sebeplerinin en önemlileri arasında bulunan, Ocağa gayri nizami bir şekilde dışarıdan insanların alınması, daha önce, Ocak Ağaları ve Kul Kethüdarları'nın erdemleri ile engellenmiş oluyordu. Ocak dışından kişi alınması gereği varsa da herhangi bir şekilde sistemin bozulmasına sebebiyet verecek bir hal zuhura gelmezdi. Burada Defterdar Sarı Mehmed Paşa bu görevlere getirilecek kişilerin dinini muhafaza eden, devletine önem veren ve hazinenin malını, Allah'a karşı sorumluluk hissiyle ceza günü suçlu düşmemek için gözetken insanlar arasından seçilmesi gerektiğinin altını çizmektedir. Bu, o dönemin zihni yapısının en önemli özelliğini göstermektedir. Yani yapılacak bütün işlerde dinî kaidelerden uzaklaşmama ve devletin çıkarlarını sonuna kadar koruma anlayışı hâkim olmuştur. Böylelice de Yeniçeriler arasına yabancı unsurlar karışamayacak, kurumsal ve zihni bozukluk yaşanmayacaktır. İhtişamı getiren bu anlayış ihtişamın devam ettiricisi olan ordunun da sağlam bir şekilde işleyişini sürdürmesini sağlamıştır. Ancak son dönemlerde Ocak'ta emanetin ehline verilmemesi dolayısıyla Ocağa doğruluk, dürüstlük, dindarlık gibi belli erdemlerden yoksun niteliksiz kişiler, bir yolunu bularak Ocağa yönetici olmaya başlamışlardır. Böylelikle Ocağa gayri nizami bir şekilde niteliksiz kişiler girmeye, Yeniçeri esâmesi satın alan esnaf türediler ocağa yazılmaya başlamışlardır. Böylelikle ordunun kurumsal nizamı çözülmeye başladı. Bu çözüme Sarı Mehmed Paşa tarafından şu şekilde dile getirilmektedir:

“Ve nâsın ekseri taşralarda Yeniçerilik iddi'asında oldukları ma'lûm-ı enâmıdır. Ve bâ-husûs zamân-ı karîbde Engürûs ve sâir taraf (da) vâki' olan seferlerin müddet-i vâfire imtidâdı sebebi ile iktizâ-i vakte göre cümleden ziyâde bu gürûh-ı Bektâşîye'nin aralarına bigâne karışub ecnâs-ı nâs ile muhtelit olarak mu'âkad nizâmları kûsiste olup, Anadolu yakasında ve kezalik Rûmelin'de dahî ba'zı mahallerde vâki' kazâlar ve kurâ ve nevâhî ve dıya'da re'âya taifesinin ekseri vukû' iden tekâlifden tahlîs-i girîbân için tebdil-i kuyâfet idüp Yeniçerilik iddi'â ve serdârların mu'âveneti sebebi ile re'âya tâ'ife-i 'askerîyyeden temyiz olunmaktan kalmışdır” (Defterdar Sarı Mehmed Paşa: Varak 35)

Görülüyor ki o dönemde halkın önemli bir kısmı taşrada Yeniçeri olduğunu ileri sürmeye başlamış, son zamanlarda yapılan seferlerin uzaması dolayısıyla yeni askerlere ihtiyaç duyulmuş, bu da Bektaşî Ocağı'na yabancıların gereğinden fazla karışmasına yol açmıştır. Birçok yerde halkın çoğu, vergilerden kaçmak için kılık değiştirerek Yeniçerilik iddialarına başlamış, kumandanların bunlara yardım etmeleri sebebiyle halkı askerden ayırt etmek oldukça güçleşmiştir.

İşte bu noktadan itibaren Yeniçeri Ocağı'nın bozulması için önemli bir sebep zuhur etmiş oldu. Bu durum başta zihniyet bozulmasına, akabinde de kurumsal çözülmenin başlamasına sebep oldu. Bektaşî Ocağı temel özelliklerini kaybetmeye başlamıştır. İhtişamı taşıyan en önemli kurum olan ordudaki bu bozulma zamanla diğer kurumlara sıçramıştır. Bu bozulma kendini savaş meydanlarında alınan sonuçlarla göstermeye başlamıştır. Ordu, başta ağır yenilgiler almasa da seferler uzamaya başlayarak külfetli bir iş hâlini almış, askerî zaferler de gecikmeye, zamanla gelmeye başlamıştır.

“Seferlerde ta’ab ü meşakkat görmüş, belki birkaç kere mecrûh ve zahmdâr olmuş, uğur-ı dîn ü devletde yâre ve bere çekmiş, taş yasadanup toprak döşenmiş ve ser-hadd beklemiş emekdârlar ile ol makûlelerin farkı olmayub belki serdârlara müraca’at ve hizmetleri hasebiyle emekdâr Yeniçerilerden ziyâde mu’teber ve mer’î olduklarından nâşî dirliğin i’tibâr ve rağbeti dahî kalmayup Ocağa şe’n-i ‘azim olduğu nümâyandır. Bunların dahî tashihine himmet olunmak lâzımdır. Eğer tashihî murâd olunursa yine Ocağın serkârdâ olan umur-dîde ve kâr-âzmûdelerinden bir mu’temed ve müstakim ve dindâr ve perhîzkâr kimesneyi ta’yin ve yedine Yeniçeri kaleminden mümzi müfredâr defteri virilür. Ol dahî bu husûsda kemâl-i teyakkuz ve intibâh ile ocağın gayretini icrâ ve kimesnenin ilticâ ve ricâsına bakmayub ve bir ferde himâyet ve siyânet itmeyüb ol defterde esâmîsi olanları Yeniçeri defterine kayd ve esâmîleri defterde olmayub dirlik iddi’âsında olanları re’âyâ defterine sebt ve bu veçh üzre tashih ve tenkîh itmek üzre yedine emr-i şerif-i ‘âlişân virilüb gönderildiği sûrette inşâ’ allâhü teâlâ ‘avn-ı hakla sûret-i müstâhseneye ifrâğ ve bu bâbda irâd-ı hazîneye küllî sa’y olunmak melhûz ve re’âyaya dahî takvî virilmiş olur” (Defterdar Sarı Mehmed Paşa: 35-36)

Defterdar Sarı Mehmet Paşa, ordudaki bu bozulmaların çok farklı -psikolojik, sosyal ve ekonomik- sonuçlarını sağlam gözlemlerle ortaya koymuştur. Seferlerin bütün zorluklarını çekerek savaşlarda gazi olmuş, din ve devlet için türlü sıkıntılar çekmiş, sınır beklemiş emektarlar ile Yeniçerilik iddiasında bulunanların bir farkı kalmamıştır. Bunlar, emektar yeniçerilerden daha fazla beğenilip saygı gördüklerinden dirliğin değeri ve istenir tarafı da kalmamıştır. Ocak için bu durum büyük utanç kaynağı olmuştur. Bunların düzeltilmesine önem verilmelidir. Düzeltilmesi murad edilirse ocağın başında olan, daha önce iş yapmış, tecrübeli ve denenmişlerin arasında güvenilir, doğru ve dindar olan ve nefesine düşkün olmayan kişiler tayin edi-

lerek bu kişilere Yeniçeri kaleminden imzalı bir müfredat defteri verilmelidir. O da bu hususta açık göz lülikle ocakta kıskançlığa sebep olacak kimselerin sığınmasına yalvarmasına bakmadan, bir kişiyi dahi kayırmadan, defterde adı olanları Yeniçeri defterine, olmayanları reaya defterine kaydetmelidir. Aynı tutumla bu aksaklıkları araştırmak ve düzeltmek üzere eline padişah emri verilip gönderildiği vakit Allah'ın yardımıyla güzel hale koyulursa bu durumun hazineye çok katkı sağlayacağı beklenir. Halk da beslenmiş olur. Zira eğer asker sayısı gereğinden çok olup, Yeniçeri esâmesi elde edenlerin sayısı artarsa, daha az kimseye daha çok vergi yükü düşecek, bu da halkın fakirleşmesine sebep olacaktır.

Ocakta işin ehil kişilere verilmesi, ocağa hukuksuz ve nizamsız bir şekilde uygunsuz insanların alınmaması, ocağın saygınlığını zedeleyecek durumların ortadan kaldırılması gerekliliği ortadadır. Bunun ekonomik ve sosyal anlamda büyük faydaları bulunmaktadır. Bir kere devlet yeniçeri esâmesi satın alan binlerce kişiye fazladan maaş ödemeyeceği için para hazinede kalacak, vergi veren insanların sayısı artacak ve ocağın faydasız kalabalığı yüzünden asayişin bozulması gibi olumsuzlukların önüne geçilmesi ile halk kendi işi ile meşgul olacak, hem de güvensizliğin tedirginliğini yaşamayacağından kendini üretime verecektir. Bu da halkı daha güçlü kılacaktır. Böylelikle sosyal nizam da sağlanmış olacaktır. Defterdar Sarı Mehmed Paşa'nın bu tespitleri ordudaki bozulmaları göz önüne koymakla beraber devlet düzenindeki ve sosyal yapıdaki bozulmaları da ortaya koyan önemli tespitlerdir. Aşağıdaki ifadeler sorunu/sorunları Paşa'nın ne denli ayrıntılarıyla gözlemleyip tespit ettiğini göstermektedir:

"Ve bunlardan mâ'ada seferlerde ser-haddlerde kat'â hizmetleri sebkat itmüyüb ve İstanbul'dan taşra (ya) belki bir konak çıkmamış, vâfir âdemler vardır. Şefâ'at ve ricâ ile birer takrîb ile Yeniçeri vesâ'ir ulûfelü 'askeri zümresine intisâb ile kimi tekâ'üde ve kimi nefer ulûfesini iktisâb idüb, ol cihet ile beytü'l-mâl-i müslimîne gadrleri zâhir vâfir âdem olduğu mütevâtirdir. Bu makûlelerin dahi defterden intihâb ve ref'i Yeniçeri Ağası ve Kul Kethüdâsı ağanın sadâkat ve istikâmeti ve beytü'l-mâl-i müslimîne rizâ'en lillâh sa'y ve ictihâd eylemelerine mevkûfdur. Lâkin bu bâbda dahî vükelâ-yı devlet ve hayırhâhân-ı saltanat ile istişâre ve ocak zâbitlerinin söz sâhipleri ile âlâ vechi'l-ittifâk ve ittihâd ve müzâkereden sonra yine onların re'y-i sadâkatkarinleri ile sûret-pezir olmasına taraf-ı şehriyârîden tenbîh-i hümayûn sudûruna muhtâçdır" (Defterdar Sarı Mehmed Paşa: 36)

Yine seferlerde ve sınırlarda hiçbir zaman hizmetleri olmamış, İstanbul'dan hiç çıkmamış çok insan vardır. Birilerinin aracılığı ve ricası üzerine Yeniçeri ve diğer aylıklı asker zümresine dâhil olarak, bazıları emekli, bazıları asker maaşı alıp, bu yüzden Müslümanları maddi zarara uğratan insanların çokluğu halk arasından dillendirilmektedir. Bu kimselerin defterden tespit edilmesi ve çıkarılması, Yeniçeri Ağası ve

Kul Kethüdası Ağanın sadakati, doğruluğu ve Müslümanların hazinesine Allah rızası için gücünün yettiği kadar çalışıp gayret göstermelerine bağlıdır. Ancak bu konuda devlet adamlarından ve saltanatın iyiliğini isteyenlerden görüş alınması, ocak zabıterinin yetkililerle anlaşış görüştüktten sonra onların bağlılığına işaret olan reyleriyle açığa çıkması ve Padişahın konu hakkında ilgilileri uyarması gerekmektedir. Burada bozuklukların ortadan kaldırılmasına yönelik işbirliği oldukça önemli görülmektedir. Böyle bir durumda istişare içinde olunarak sürekli iletişim halinde bulunulması ve Sultan'ın bilgisi dâhilinde, ocakta ilgili kişilere gerekli uyarıların ve direktiflerin verilmesi önemli husustur.

“Gönül birliği olduğu hâlde tedric ve teenni ile bu dahî binayetü'l-bârî bir sûret bulacağı memûldür. Ancak bu ahvâlin netice-pezir olması ocakdan hâriç taşradan görülmek mümkün değildir. Mutlak mezkûrların sadâkat ve istikâmetleriyle olur. Ve beytü'l-mâl-ı müslimini kayırub ve dîn ü devlete olan hîdmetleri kendilere sermâye-i sa'âdet-i uhrevî bilüp li-veçhillâh sa'y ü ihtimâmlarına muhtâcdır. Lâkin bu bâbda bir dürlü garaz olmıyub mutlak lillâh sa'y olduğundan hazret-i Allâhu azimüşşân dahî mu'in ve zahîrleri olub ümididir ki tedbirleri dahî muvâfık-ı takdir olmağla bu kâr-ı düşvâr eshel veç ile bir sûrete ifrâğ olur. Ancak bu bâbda istişare ve teenni lâzımındandır. Tâife-i mezkûre ne ziyâde ta'ciz ve tazyik olunmağa ve ne hadden efzûn iltifât olunmaktığa mütehammil değildir. Bu bâbda hemân i'tidâl üzere hareket olunmak gerekdir” (Defterdar Sarı Mehmed Paşa: 36).

Defterdar Sarı Mehmed Paşa'nın burada vurguladığı gönül birliği önemlidir. Çünkü Defterdar Sarı Mehmed Paşa, ortak düşünce ile hareket edilmesinin önemini vurgulamış ve bunun neticelerinden bahsetmiştir:

Gönül birliği edildiği vakit sıra ile her şey Allah'ın yardımı ve yetkililerin sadakat ve doğrulukları ile yavaş yavaş gerçekleşir. Müslümanların maliye hazinesini kayırıp din ve devlet hizmetlerini, kendilerine ahiret için bir saadet sermayesi kabul edip Allah için çalışma ve özenle iş görmelerine gereksinim duyulur. Bu işte kötü bir amaç olmadan Allah için çalışıldığından Yüce Allah da onların yardımcıları olur. Beklenir ki, tedbirler de takdire uygun olursa bu zor iş, hâle yola konur. Ancak bu konuda danışmak ve akıllıca hareket etmek gerekir. Yeniçeriler ne fazla rahatsız edilmeye ve sıkıştırılmaya ve de ölçsüz iltifata dayanıklıdır. Bu konuda orta yolu tutmak lazımdır. Bektaşî Ocağı içindeki sıkıntıların giderilmesi aslında bir ideal işi olduğu ve bunun Allah, din ve devlet sevgisi ve bağlılığı ile yapılması gerektiği Defterdar Sarı Mehmed Paşa'nın sözlerinden anlaşılıyor. Yani iş kanun zoru ve yaptırımlarıyla değil, öncelikle kişisel sorumluluk hissini ortaya çıkardığı baskıyla yapılmalıdır.

“Ve Yeniçeri kâtibi olan dahî devlet-i 'Aliyye'nin emekdârı ve sadâkat ve istikâmet ile iştişârî olan kimesne olmak lâzımdır. Zirâ esâmî zabtında ve gerek ser-haddlerde olan neferât için virilen icmâllerde dikkat oluna-

cak ahvâller eksik değildir. Ana binâen kâtib olan kimesne reşid ve 'âkil ve mu'temed ve müstakim olmak muktezidir. Tekayyüd ve ihtimâm elzem ve ehemdir". (Defterdar Sarı Mehmed Paşa: 36-37)

Görüldüğü gibi Yeniçeri katibi olarak görev yapan kişilere de önemli görevler düşmektedir. Zira bu kişiler defterlerin düzenli ve doğru tutulmasında kilit noktadadır. Sorunun temelden çözümü için, bu işe doğru kişilerin seçilmesi isabetli olacaktır:

Yeniçeri kâtibi olanların devlet hizmeti görmüş, devlete sadakati ve doğruluğu ile tanınmış olması gerekir. İsim kayıtlarını doğru tutmada, sınırlarda bulunan neferler için genel listedekilere dikkat edilmesi gereklidir. Bu yüzden katip olanlar doğru yoldan gitmeli, akıllı, güvenilir ve doğru olmalıdır. Bunun için dikkatli olmak ve işini özenle yerine getirmek gerekli ve önemlidir. Yine Yeniçeri defterini tutanlar tıpkı Bektaşî Ocağı kumandanları gibi erdemlere sahip olmalı ki, gayri nizamî bir şekilde ocağa asker yazılmasının önüne geçilsin. Genel anlamda bakıldığında Bektaşî Ocağı'nın nizamı, ortak sorumluluk duygusu ile hareket eden fertlerin varlığı ve çalışkanlığı ile mümkün olabilir. Ancak sorumluluğun sadece belirli noktada bulunan kişilerde toplanması doğru değildir. Böyle olduğu takdirde nizamın sağlanması, yolsuzlukların giderilmesi ve nitelikli bir ocaktan bahsetmek mümkün görünmemektedir.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin ihtişamlı dönemlerini geride bıraktığı günler geldiğinde yani, çözümlenin emareleri hissedilmeye başladığında, başta padişah olmak üzere Osmanlı devlet adamları birtakım çare arayışları içine girmişlerdir. İlk olarak II. Osman ile başlayan ve Yenileşme/Modernleşme/Batılılaşma hareketleri olarak adlandırılan Osmanlı düzenlemeleri, dönemine göre farklı biçimlerde süregelmiştir. İlk dönem Osmanlı düzenlemeleri geleneksel yani, çözümün Osmanlı sisteminin içinde arandığı bir düzlemde gerçekleşmiştir. Kaynak Kanun-ı Kadim'dir. Geriye dönüş olarak da adlandırılan bu düzlemde, Kanunî Sultan Süleyman dönemi kurumları, zihni yapısı, inanç sistemi ve hareket tarzı örnek alınarak Osmanlı Devleti'nin ihtişamlı devirlerini geri getirmek amaçlanmıştır. Bunun gerçekleşmesi için devlet adamları önce sorunları tanımlamışlar, daha sonra da birtakım çözüm önerileri sıralamışlardır. Koçi Bey ile başlayan ve çoğu kez siyasetname geleneği şeklinde kaleme alınan bu çözüm önerileri devleti ilgilendiren hemen her konuyu içine alan düzenleme taslakları şeklinde yazılmış ve çoğu kez Sultan'a sunulmuştur.

17. yüzyılın son çeyreği ile 18. yüzyılın ilk çeyreği arasında devletin çeşitli kademelerinde görev alan Defterdar Sarı Mehmed Paşa kaleme aldığı "*Nesâyihü'l-Vüzerâ ve'l-Ümerâ*" adlı eserinde Osmanlı devlet sistemini ilgilendiren önemli konuları işlemiş, sorunları ve çözüm önerilerini sıralamıştır. "*Der-Beyân-ı Keyfiyyet-i*

Ocağ-ı Bektâşîyye” başlığı altında Yeniçeri Ocağının durumunu konu edinmiştir. Burada Osmanlı Devleti’nin ihtişamlı günlerinin en önemli kurumlarından olan Yeniçeri Ocağı’nda o dönemde var olan çözümlenin boyutları ve çözüm önerilerini kaleme almıştır. Konuya Bektaşî Ocağı’nın yöneticilerinin niteliklerini sıralayarak başlayan Defterdar Sarı Mehmed Paşa, bu niteliklerin kaybolmaya başlamasıyla Ocağın yapısında önemli bozulmaların başladığını belirterek kendi düşüncelerinin içeren bir çözüm reçetesi sunmuştur. Bu çözüm önerileri, dönemin hâkim görüşü yani, geleneksel anlayışın ideolojisini taşımaktadır. Bunun için çözümlerinin ana adresi Kanun-ı Kadim yani, Osmanlı Devleti’nin ihtişamlı dönemlerinin en önemli örneği olan Kanunî Sultan Süleyman devridir. Defterdar Sarı Mehmed Paşa Bektaşî Ocağı’ndaki sorunların bu devrin ideolojisi, inanç sistemi ve kurumsal yapısıyla çözüleceği düşüncesindedir.

Sonnotlar

- ¹ 1703 Edirne Vakası için bkz: (Sevinç 2004)
- ² “... Defterdar Sarı Mehmet Paşa, XVIII inci yüzyıldan sonra Osmanlı İmparatorluğu’nun gerilemesi konusuna çok derinden ilgi gösteren ve zamanın şartlarını yetkiyle tasvir ederek reform fikirleri ileri süren az bulunur devlet adamlarından biridir” (Uğural 1969: XVI)
- ³ “(Nesayihü’l-Vüzera) Dokuz babdır: 1. Bab: Der-Beyân-ı Etvâr ve Ahlâk-ı Sadrazam; 2. Bab: Der-Beyân-ı Ahvâl Menâsib ve Mazarrat-ı İrtişâ; 3. Bab: Der-Beyân-ı Etvâr-ı Defterdâr-ı Hazîne ve Erbâb-ı Menâsib; 4. Bab: Der-Beyân-ı Ocağ-ı Bektâşîyye; 5. Bab: Der-Beyân-ı Ahvâl-i Re’âyâ ve Mazarrat-ı Zulm ve Sitem; 6. Bab: Der-Beyân-ı Ser-hadd-ı Mansure ve Keyfiyyet-i Ser- ‘Askerî; 7. Bab: Der-Beyân-ı Buhl ve Sahâ ve Tama’ ve Kibr ve Hased ve Tevazu’ ve Gurur ve Nik Hüy ve Bedd Hüy; 8. Bab: Der-Beyân-ı Dost Sadık ve Mazarrat-ı Gabn ve Nemmam; 9. Bab: Der-Beyân-ı Keyfiyyet-i Ahvâl Ze’âmet ve Timar” (Bursalı Mehmed Tahir 1342: 52).
- ⁴ “Ve beyt-ül-mâl nâmiyle akçe düşse vereseşi gelince bâb-ı hümâyûnda emânet vaz’ eyleyeler. Ve yedi seneye dek vâris zuhur idüp şer’an verasetini isbât idemez ise hazîneye alınmak üzere merhum mağfur Sultân Süleyman Han aleyh ür-rahmeti ve’l-gufrân, zamân-i saadetlerinde bu hüsn-i tedbiri iderler imiş. Ol kaaide-i müstahsene mer’î tutulmağa sa’y ü ihtimâm eyleyeler. Ve umûr-ı din ü devlet’e lâzım olanı rikâb-ı hümâyûna tevakkuf itmeyüb ‘arz ve ifâdede çendân azilden vehm itmemek lâzımdır” (Defterdar Sarı Mehmed Paşa: Varak 9)
- ⁵ “Yeniçeri Ocağı’nın başına verilen addır. Ağalık Yeniçeri Ocağının kurulması ile başlamış ve kaldırılmasına kadar devam etmiştir. Yeniçeri Ağası Ocağın bütün işlerinden ve Acemi Ocağı’nın vaziyetinden mes’uldü”. Pakalın 1983b: 624
- ⁶ “Yeniçeri Ocağı’nın büyük zabitlerinden birinin unvanı idi. “Ocak Kethüdası”, “Kethüda Bey” de denilirdi. Yeniçeri Ağasıyla Sekban başıdan sonra gelen kul kethüdası aynı zamanda (Yeniçeri Ağa(sı)’nın muavini idi”. Pakalın 1983a: 317.

Kaynakça

- BURSALI MEHMED TAHİR. (1342). *Osmanlı Müellifleri*, Cilt: III. , İstanbul: Matbaa-i Amire.
- ÇAMALAN, Ahmet. (2006). *Osmanlı Siyasetnamelerine Göre Sonun Başlangıcı Sebepler ve Çözüm Önerileri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DEFTERDAR SARI MEHMED PAŞA. *Telif-i Mehmed Paşa El-Defterî Nesâyihü'l-Vüzerâ ve'l-Ümerâ veya Kitâb-ı Güldeste Nizâm-ı Devlete müteallik Risale*, (Esat Efendi Kütüphanesi 1830 Numaralı Nüshası).
- ERGAN, Nevin. (1999). "Siyasetnamelerimizde Çizilen "Devlet Adamı" Portresinin Temel Özellikleri", *Bilig Türk Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 8. , Ankara: 27-43.
- ESEN, Bülent Nuri. (1969). "Devlet Adamlarına Öğütler", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 26. , Sayı: 3. , Ankara: 347-348.
- KAYRA, Cahit. (1970). "Defterdar Sarı Mehmet Paşa'nın Dramı", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 3. , Sayı: 2. , Ankara: 116-124.
- LEVEND, Ağâh Sırrı. (1962). "Siyasetnameler", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Ankara: 167-194.
- ÖZCAN, Abdulkadir. (1983). "Defterdar Sarı Mehmed Paşa'nın Mali Bazı Görüş ve Faaliyetleri", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 10-11. , İstanbul: 239-248.
- ÖZCAN, Abdulkadir. (1994). "Defterdar Sarı Mehmed Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: XIX. , İstanbul: 98-100
- ÖZCAN, Abdulkadir. (1995). *Zübde-i Vekayiât Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- ÖZCAN, Almıla Gökçe. (2008). *Kâtip çelebi'nin Düstürü'l-Amel li-İslâhi'l-Halel ve Defterdar Sarı Mehmed Paşa'nın Nesâyihü'l-Vüzerâ Ve'l-Ümerâ Adlı Eserlerine Göre Osmanlı Yönetim Anlayışı ve Toplum Düzeni*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- P. , İ. (1976). "Mehmed Paşa, Sarı Bakkaloğlu Defterdar", *Türk Ansiklopedisi*, Cilt: XXIII. , Ankara: Maarif Basımevi: 413
- PAKALIN, Mehmet Zeki. (1977). *Maliye Teşkilatı Tarih (1442-1930)*, Cilt: II. , Ankara: Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını.
- PAKALIN, Mehmet Zeki. (1983a). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt: II. , İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- PAKALIN, Mehmet Zeki. (1983b). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt: III. , İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- SAVAŞ, Ali İbrahim. (1999)"Layiha Geleneği İçinde XVIII. Yüzyıl Osmanlı İslahat Projelerindeki Tespit ve Teklifler" *Bilig Türk Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 9: 87-112.
- SEVİNÇ, Tahir. (2004), *1703 Edirne Vakası*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- UĞURAL, Hüseyin Ragıp. (1969). *Devlet Adamlarına Öğütler Osmanlılarda Devlet Düzeni*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- WRIGHT, Livingston Walter. (1935). *Otoman Statecraft The Book of Counsel for Vezirs and Governors (Nasa'ih ül-vüzera ve'l-ümera) of Sarı Mehmed Pahsa, the Defterdar*, London: Oxford University Press.